

Prof. dr. Mustafa Sefo

Prof. dr. Borjana Miković

Univerzitet u Sarajevu / University of Sarajevo

Fakultet političkih nauka / Faculty of Political Sciences

mustafa.sefo@fpn.unsa.ba

borjana.mikovic@fpn.unsa.ba

UDK / UDC 81'221+376

Stručni članak / Professional paper

Primljeno / Received: 15. 03. 2024.

Prihvaćeno / Accepted: 05. 11. 2024.

NEVERBALNA KOMUNIKACIJA U KONTEKSTU INVALIDITETA I AUTIZMA

NONVERBAL COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF DISABILITY AND AUTISM

Sažetak

Prema pravilu zvanom 3V, zasnovano na studijama koje je 1967. objavio profesor Albert Mehrabian, samo 7 % komunikacije je verbalno (značenje riječi). Ostalih 38 % ove komunikacije je vokalna (intonacija i zvuk glasa) i 55 % je vizuelna (izraz lica i govor tijela). Dakle, 93 % komunikacije je neverbalno. Općenito, neverbalnu komunikaciju karakteriziraju tjelesni pokreti, znakovi, izrazi lica, gestovi, pogledi, stavovi, osmijesi ili čak i tišina. Neverbalna komunikacija je posebno prisutna među osobama s višestrukim invaliditetom i autizmom. Višestruki invaliditet karakterizira invaliditet s višestrukim izrazima koji povezuju motoričke i kognitivne nedostatke do potpune zavisnosti u činovima svakodnevnog života, društvenog života i veza. Ove osobe su stoga lišene mogućnosti da govore, ali i ako ne mogu govoriti, njihova potreba i želja za komunikacijom nije ništa manje prisutna i neophodna, jer, kako kaže Paul Watzlawick “ne možemo ne komunicirati”.

Ključne riječi: komunikacija, neverbalna komunikacija, invaliditet, autizam

Summary

According to a rule called the 3V rule, based on studies published by Professor Albert Mehrabian in 1967, only 7% of communication is verbal (the meaning of words). Another 38% is vocal (intonation and tone of voice) and 55% is visual (facial expression and body language). This means 93% of communication is nonverbal. Generally, nonverbal communication is characterized by bodily movements, cues, facial expressions, gestures, gazes, attitudes, smiles, or even silence. Nonverbal communication is particularly present among people with multiple disabilities and

autism. Multiple disability is a disability with multiple expressions connecting motor and cognitive impairments, resulting in complete dependency in daily activities, social life, and relationships. Such individuals are therefore deprived of the ability to speak. However, their need and desire for communication are no less present and necessary, because, as Paul Watzlawick says, "we cannot not communicate."

Keywords: *communication, nonverbal communication, disability, autism*

Uvod

Problem istraživani u ovom radu jeste prepoznavanje značaja neverbalne komunikacije u cilju razvoja komunikacije kod osoba s invaliditetom i autizmom. Različita percepcija invaliditeta i autizma kroz vrijeme nije doprinijela rješenu ovog problema. Slika invaliditeta i autizma značajno je evoluirala u posljednjih nekoliko decenija. Sada se gleda kao na karakteristiku koja je dio različitosti društva. Ipak, i dalje je nedovoljno spomena i govora o invalidnosti. Društvo i pojedinci moraju se prilagoditi svijetu u kojem je raznolikost postala vektor uspjeha. Da bismo to postigli, moramo prije svega naučiti komunicirati na ovu temu.

Prepoznavanje osoba s invaliditetom dugo je bilo obilježeno stereotipima, što je često dovelo do isključenja ove populacije u profesionalnom okruženju i društvu uopšte. Osobe s invaliditetom često su bile ograničene na pasivnu ulogu i nisu mogle biti uključene u društveni život. Stereotipi o invalidnosti i danas su veoma prisutni, zbog čega komunikacija o invalidnosti mora biti usmjerena na sve društvene aktere. Cilj je pokazati da osobe s invaliditetom uz pomoć adekvatne komunikacije mogu iskazati svoje misli i potrebe te ih integrirati u društvo. Brojne studije na ovu temu su rezultirale različitim zaključcima i prijedlozima za unapređenje komunikacije kod (i sa) osobama s invaliditetom i autizmom. Ali zbog specifičnosti i osjetljivosti situacije svakog pojedinca, dati prijedlozi trebali bi biti prilagođeni pojedinačno.

Komunikacija i jezik

Komunikacija je temelj čovječanstva. Čovjek je društveno biće i tu svoju glavnu karakteristiku ostvaruje komunikacijom s drugima. Ljudima su potrebni drugi ljudi da žive, da mogu razmjenjivati sadržaje, podržavati jedni druge, komunicirati jedni s drugima. Komunikacija u širem smislu ima različite oblike, značenja i svrhu: razmjena informacija, dijeljenje osjećanja, pokazivanje naklonosti ali i stvaranje konfliktnih situacija. Komunikacija

pomaže u razvijanju identiteta i stvaranju mišljenja, zapažanja i doživljaja drugih ljudi o nama. Kroz komunikaciju i pažnju svih subjekata stvara se zajednički komunikacijski prostor. Zajedništvo subjekata u komunikaciji postaje simbolizirani oblik novosti. Jezik je samo mali dio čitavog spektra mogućih komunikacija, ali igra veoma važnu ulogu.

Verbalna i neverbalna komunikacija

Iako verbalna razmjena, jezik, zauzima važno mjesto u međuljudskoj komunikaciji, neverbalnu komunikaciju čine mnogi drugi oblici. Kada govorimo, ne obraćamo pažnju samo na riječi i rečenice kao takve, nego i na ton i jačinu ili brzinu i jasnoću onoga što nam se predstavlja komunikacijom. Dodatne informacije dobijamo posmatranjem izraza lica, gesta, držanja tijela, pa čak i teksture kože i mirisa našeg sagovornika. Sve ove aspekte bilježimo automatski i ne moramo se posebno koncentrisati na njihovo opažanje. Rečeno se obogaćuje, relativizira ili se pojavljuje kao nesuglasje prema ovim neverbalnim informacijama. Također uviđamo bitne tragove u vezi emocionalnog stanja našeg sagovornika. Dijete koje shvati da će se roditelj ili drug naljutiti, može to zaključiti na osnovu lica koje je crveno, znojenja, naglih pokreta, tvrdog pogleda, isturene brade, brzog i glasnog govora, naprimjer. Na taj način pretpostavlja njihovo ponašanje. Humor, ironija i cinizam mogu se istinski razumjeti samo kroz dodatne neverbalne informacije.

Oblik komunikacije koji se svodi na pisane riječi, poput one koju možemo imati dok čavrljamo na internetu, ostaje nepotpun. Nedostaju osnovne ali i dodatne informacije za tumačenje ovih riječi. Slike, muzika i plesna emisija dokazuju da je moguće komunicirati bez riječi. Za malu djecu koja još ne govore, za ljude koji zbog invaliditeta ne mogu koristiti jezik kao sredstvo komunikacije, neverbalna razmjena sadržaja igra bitnu ulogu. Zvuci, gestovi, znakovni jezik, izražavanje kroz crteže i pokrete, osjećaji i pokazivanje pomažu u popunjavanju jezičkih praznina.

Nesporazumi

Često se dešava da ne razumijemo dovoljno šta je naš sagovornik želio reći ili izraziti. Nesporazumi su dio komunikacije i mogu dovesti do različitih problema; osoba zapravo ne zna šta želi komunicirati, ili želi ali nije jasno izraženo. Tako su izjave pogrešno protumačene ili neke informacije ne dođu jasno i potpuno do sagovornika. Kako je komunikacija element odnosa ljudi, ovo drugo je neophodno. Ljudi u sukobu imaju tendenciju pogrešno razumjeti čak i jednostavne izjave.

Zatvoreno ponašanje tokom razmjene (odsijecanje, iznošenje prigovora) i jaka negativna osjećanja i predrasude (ljutnja, osjećaj da vam drugi želi nauditi) sprječavaju međusobno razumijevanje. S druge strane, bliski ljudi uspijevaju sagledati situaciju svog sagovornika bez potrebe da razgovaraju jedni s drugima. Način na koji osoba pamti, klasificira i bilježi informacije te kako prima nove informacije s pozadinom njegovih iskustava, ima odlučujući utjecaj na razumijevanje specifičnih informacija.

Mogućnosti upotrebe neverbalne komunikacije i načina komunikacije u kontekstu višestrukih invaliditeta

Prema pravilu zvanom 3V, zasnovano na studijama koje je 1967. godine objavio profesor Albert Mehrabian, samo 7 % komunikacije je verbalno (značenje riječi). Ostalih 38 % ove komunikacije je vokalna (intonacija i zvuk glasa) i 55 % je vizuelna (izraz lica i govor tijela). Dakle, 93 % komunikacije je neverbalno.¹ Općenito, neverbalnu komunikaciju karakteriziraju tjelesni pokreti, znakovi, izrazi lica, gestovi, pogledi, stavovi, osmijesi ili čak i tišina.

Neverbalna komunikacija je posebno prisutna među osobama s višestrukim invaliditetom od kojih su, nakon oduzimanja poslovne sposobnosti neke od njih stavljene pod starateljstvo.² Pored osoba s višestrukim invaliditetom neverbalna komunikacija je prisutna i kod jednog broja osoba s autizmom. Obje skupine karakterizira invaliditet s višestrukim izrazima koji povezuju motoričke i kognitivne nedostatke do potpune zavisnosti u činovima svakodnevnog života, društvenog života i veza. Ove osobe su stoga lišene mogućnosti da govore. Ali i ako ne mogu govoriti, njihova potreba i želja za komunikacijom nije ništa manje prisutna i neophodna, jer, kako kaže Paul Watzlawick “ne možemo ne komunicirati”³.

Komunikacija je stoga mnogo manje očigledna i manje direktna, ali ne smiju biti zanemareni sve aspekte neverbalne komunikacije koji omogućavaju da se nadoknadi odsustvo usmenog jezika. Štaviše, potrebno je uzeti u obzir i značaj uloge sagovornika koji tumači i prima poslano poruke. To su često članovi porodice (roditelji, braća i sestre) koji mogu služiti kao prevodioci. Dakle, potrebno je puno vremena, rada i interakcije da se, uz pomoć porodice, otkriju modaliteti neverbalnog izražavanja osobe s višestrukim invaliditetom te njihova emocionalna inteligencija, emocionalni i relacioni unutrašnji život.

¹ Sefo 2022, 23.

² Vidjeti šire u: Miković, 2023, 247-248.

³ Ovo je jedan od aksioma koje je postavio Paul Watzlawick sa svojim saradnicima. O tome vidjeti više u: Watzlawick 1967. Također vidjeti i: Sefo 2022, 22.

Osoba s višestrukim invaliditetom koja ne može da govori uvijek je u procesu komunikacije. One mogu manje ili više komunicirati ekspresivno, ali su u razmjeni u svakom trenutku. Mogu imati izraze lica koji su vrlo otvoreni pokazatelji želje i spremnosti za razmjenom, jer lice i njegovi izrazi čine glavni vektor komunikacije.

Prije svega, ljudi mnogo koriste pogled kako bi komunicirali. Često, da bi ušli u kontakt s nekim, fiksiraju osobu pogledom i prilikom razmjene pogleda počinje komunikacija (treptajem, osmjehom). To je način da se direktno razgovara s osobom – signalizirati joj i pokazati želju za komunikacijom. U ovakvom kontekstu ne treba se ustručavati pratiti i gledati pogled te osobe, jer razmjena pogleda predstavlja jedno od najefikasnijih sredstava komunikacije. Pogotovo jer mnoge emocije prolaze kroz pogled. Naprimjer, kada je pogled tvrd ili tužan, to omogućava da razumijemo da nešto nije uredu.

Oči su vrlo osjetljive i formuliraju mnoge sentimentalne ili emocionalne izraze. Ako ne umiju formulirati riječi svojim glasom, osobe s invaliditetom mogu prevesti svoja emocionalna stanja. Mogu, s jedne strane, emitovati vokalizacije ili zvukove radosti koji odražavaju stanje dobrog raspoloženja i vedrine, a s druge strane, mogu emitovati zvukove ljutnje koji pokazuju da osobi nešto smeta. Ovo može biti povezano s tugom, nedostatkom pažnje, ali i s bolom.

Poteškoća u ovim zvukovima je u tome što uključuju različite pojave te ih moramo uspjeti interpretirati kako bismo precizno odgovorili na njih. U drugoj mjeri, osobe s invaliditetom se mogu izraziti vrlo ekspresivnim sredstvima. Osmijesi nam omogućavaju da direktno razmjenjujemo i pojačavamo poruke koje se prenose glasom. Osmijesi prate stanje spokoja i sreće, dok suze direktno prenose stanje nelagode i patnje. Neverbalna komunikacija tako biva vrlo ekspresivna. Ove pokrete karakterizira njihovo spontano pojavljivanje ili prividno odsustvo. Takvo jezičko ponašanje korisno je za identifikaciju najčešćih trenutaka u kojima se ovi pokreti pojavljuju kako bi što bliže dekodirali zahtjeve koje izražavaju.

U kontekstu invaliditeta se često manifestuju kao ponovljeni pokreti ruku ili zamah glavom. Ti pokreti su manje ili više intenzivirani, u zavisnosti od stanja osobe. Ako je opuštena, pokreti su manje prisutni; ali kada je osoba u stanju napetosti, pokreti umnožavaju i paraliziraju komunikaciju. Ponekad je pokrete teže dekodirati i interpretirati nego signale, kao što su pogled ili glas, ali jednako su važni u neverbalnoj komunikaciji. To je način komunikacije koji najviše izmiče, ili čak koji najviše impresionira, i koji nije lišen značenja – suprotno onome što bi se moglo misliti.

Prepreke na koje nailazi ovaj način komunikacije

Stoga, postoje različiti načini komunikacije za osobe s invaliditetom. Mogu biti manje ili više direktni, manje ili više dostupni, ali svi su važni za uspostavljanje veze s osobom s invaliditetom te razmjenu informacija. Međutim, postoje i prepreke koje ometaju neverbalnu komunikaciju. One mogu biti povezane s invaliditetom ovih osoba, ali i s krhkošću neverbalnih sredstava ili čak poteškoće s kojima se susreću ljudi koji imaju ulogu tumača.

U kontekstu invaliditeta neke osobe, s poteškoćama u neverbalnoj komunikaciji su ponekad suočeni i njeni najbliži. Radi se o preprekama koje mogu destabilizirati komunikaciju tako što sprječavaju osobu s invaliditetom da formulira jasne poruke. Naprimjer, kada osoba počne previše micati glavom, onda postaje veoma teško uhvatiti njen pogled i njenu pažnju. Ove poteškoće su povezane s preprekama koje stvara nesposobnost osobe da komunicira. Zatim, u razmjeni zvuka, kada jačina zvuka ili vokalizacija postanu previsoke, to direktno parališe svaku moguću razmjenu. Sagovornik tada ima teškoće da dešifruje poruku zbog velikih oscilacija zvuka.

Teškoće u komunikaciji povezane su s ograničenjima načina neverbalne komunikacije koje emocije brzo mogu nadvladati. Emocije raznih vrsta slabe sredstva razmjene. Ove teškoće su povezane i s ulogom sagovornika, jer čak i ako želi da sluša i razgovara s osobom, ponekad je teško uspostaviti kontakt. Sagovornik mora uspjeti u tome da ga ne savladaju emocije, što je vrlo teško. S druge strane, prepreke na koje se nailazi u neverbalnoj komunikaciji dolaze ponekad i direktno od sagovornika koji se susreće s činjenicom da ne zna komunikacijski kod osobe s invaliditetom. Na kraju se i sagovornik nađe hendikepiran zbog nemogućnosti uspostavljanja komunikacije. Može biti naporno pokušavati analizirati i formulirati poruke kada nemamo garanciju kako su informacije primljene.

Stoga ne smijemo dozvoliti da nas destabilizira komunikacija koja nije recipročna i često je jednostrana. Ustvari, oni koji su bliski osobama s invaliditetom moraju prihvatiti razmjene u kojima se umiješa veliki dio neizvjesnosti i slučajnosti tumačenja razmjena. Nekada odgovori mogu biti indirektni i nepotpuni u odnosu na uobičajene verbalne razmjene. Zbog toga trebamo razmotriti druge načine komunikacije, a to je otvorenost govora tijela i osjetljivosti pogleda.

Neka od mogućih rješenja za prevazilaženje prepreka

Kada smo suočeni s ovim teškoćama, moguće je uspostaviti sredstva za prevazilaženje, a to je razvijanje neverbalne komunikacije što je bolje moguće. Ako se kod osobe, naprimjer, pokreti ruku intenziviraju, možemo uzeti njezine ruke u svoje da joj pomognemo stabilizirati ih. Pošto su joj ruke stabilizirane, to joj može pomoći da komunicira s nama jer onda biva sposobnija usredsrijediti svoju pažnju.

S druge strane, moramo se približiti i staviti se u njihovo vidno polje, pokušavajući uhvatiti njihov pogled, obavezno koristiti jednostavan, konkretan vokabular, razgovarati ako je moguće u sadašnjem vremenu i kratkim rečenicama, dobro artikulirati i ne ustručavati se ponoviti nekoliko puta, kako bismo im dali vremena da shvate izgovorene riječi. Ako je potrebno, svoje riječi možemo popratiti gestovima, izrazima lica ili fotografijama i slikama, odnosno primijeniti neke od sljedećih stavki:

- uvođenje vizuelnih nosača poruke,
- učenje i validacija prepoznavanja objekata,
- uvođenje odgovarajuće slike,
- verbalna podrška.

Komunikacija kao društvena interakcija u kontekstu autizma

Komunikacija nije jednostavno slanje i primanje poruke. To je mnogo složeniji proces koji zahtijeva da znamo kako uzeti u obzir veliki broj elemenata: izbor riječi, govor tijela, uočavanje neverbalnih znakova koje emituje drugi, vrijeme između pokreta i govora, sadržaj komunikacije itd. Promjene u komunikaciji i društvenim interakcijama rezultiraju određenim ponašanjima koja ćemo pokušati objasniti:

- promjena neverbalnog ponašanja,
- poremećaj razvoja i održavanja odnosa,
- promjena društvenog i/ili emocionalnog reciprociteta.

Treba napomenuti da otprilike 50 % autističnih osoba nema pristup govornom jeziku, a druga (Aspergerov sindrom) mu ponekad pristupaju kasnije. Postoji mnoštvo profila autističnih osoba u pogledu komunikacije i društvenih interakcija. Ako se pristup jeziku razlikuje prema ovim različitim profilima ili tipovima autizma, komunikacija i društvene interakcije uvijek imaju poseban karakter u odnosu na neautistične osobe, bez obzira na intelektualni nivo osobe.

Promjena neverbalnog ponašanja

Neverbalna ponašanja uključuju sve što ne pripada govornom/verbalnom jeziku: geste, intonacija, pogled, izraz lica itd. Kod osoba s autizmom upotreba pogleda za iniciranje ili regulaciju interakcija odsutna je ili se razlikuje od upotrebe koju koriste neautistične osobe: periferni pogled (osoba gleda u stranu umjesto da gleda svog sagovornika u oči), pogled koji se ne fiksira na ljude ili nije usklađen s drugim društvenim signalima.

Izrazi lica mogu biti u neskladu sa situacijom (smiješiti se kada osoba plače), mogu biti prigušeni ili nepostojeći (dajući utisak da je lice zaleđeno kao da je isključeno iz konteksta) ili, naprotiv, mogu biti pretjerani (napraviti velike oči, staviti ruke ispred usta kao da je osoba napravila veliku grešku, preglasno se smijući i preuveličavajući konture usta...). Usklađivanje izraza lica s vlastitim ili tuđim emocionalnim stanjem, kao i prilagođavanje okolini, često zahtijeva svjestan napor kod autističnih osoba, dok se neautistične osobe oslanjaju na spontane vještine.

Gestovi tijela koji prate riječi, posebno pokreti ruku i šaka, također mogu predstavljati posebne karakteristike kod autističnih osoba. Ponekad se izostaju ili se manje koriste pokreti ruku kao podrška jezičkim elementima. Kada postoje gestovi koji prate jezik, oni nisu empatične ili emocionalne prirode. Intonacija može biti monotona s malim varijacijama u tonu glasa općenito i teškoćama prilagođavanja tona kontekstu: imati tužan ili sretan glas ovisno o neposrednim interakcijama. Posmatranja također pokazuju promjene u jačini glasa – govorenje preglasno ili nedovoljno glasno.

Leo Kanner je iznio sljedeća zapažanja u vezi sa slučajem broj 11 u svom članku objavljenom 1943.: “ (...) njezin jezik uvijek ima isti kvalitet. Ove riječi nikada nisu praćene izrazima lica ili gestovima. Ona ne gleda u lica drugih ljudi. Njezinom glasu posebno nedostaje modularnost, na određeni promukli način ona naglo izgovara svoje riječi.”⁴ Svi ovi elementi koji proizlaze iz neverbalnog ponašanja vrlo su bitni za komunikaciju i društvene interakcije. Bez njih nedostaje dio značenja koje proizlazi iz razmjene među ljudima.

⁴ Kanner 1943, 241.

Poremećaj razvoja i održavanja odnosa

Kako su komunikacija i društvene interakcije različite kod autističnih osoba, to uzrokuje poteškoće u razvoju i održavanju odnosa s drugima. Da bi se testirao stepen promjene odnosa, tokom testova od strane kliničara može se izvesti nekoliko vrsta vježbi. Za djecu su to uglavnom igre s materijalima za procjenu da li je djetetovo društveno ponašanje isto kao ono koje se opaža tokom razvoja neautističnog djeteta sličnog uzrasta. To uključuje sposobnost otkrivanja neverbalnih znakova kod drugih, stepen spontanosti i fleksibilnosti igre te metode regulacije interakcija. Kod odraslih se započinjanje razgovor o specifičnim temama, kao što su prijateljstvo, društvena iskustva i društvene vještine.

Ovo su pitanja koja se mogu postaviti da bi se istražio obim društvenih odnosa:

- Ko su tvoji prijatelji?
- Zašto su ti prijatelji?
- Koje stvari neko radi da bi bio prijateljski raspoložen?
- Kako sklapaš prijateljstva?
- Šta te čini dobrim prijateljem?

Autistične osobe općenito imaju manje prijatelja, provode manje vremena s njima i kraće od neautističnih osoba. Također imaju tendenciju da lakše uspostavljaju odnose s ljudima mlađim ili starijim od njih.

Poteškoće u području komunikacije i društvenih interakcija dovode do osiromašnja odnosa i autistični ljudi često izražavaju značajan osjećaj usamljenosti i žaljenja što nemaju prijatelje ili ih imaju premalo. Klasična ponašanja koja dozvoljavaju prijateljstvo poput dijeljenja, reciprociteta ili saradnje nisu dovoljni, što može uzrokovati neugodnosti tim osobama.

Autistična djeca igraju se na idiosinkratičan način, što znači da imaju svoj način igranja igre koji je često nekonvencionalan i usporava njihovu sposobnost povezivanja s drugima. Umjesto da se igraju lutkama imitirajući prizore iz svakodnevnog života, poput hranjenja ili pranja bebe, autistična djeca će radije poredati lutke, odložiti ih i razvrstati u precizan redoslijed koji odgovara njihovoj vlastitoj logici.

Za djecu i odrasle koji su uspješno razvili prijateljstvo ili romantičnu vezu često ih je teško održati tokom vremena zbog nedostatka društvenih vještina.

Promjena društvenog i/ili emocionalnog reciprociteta

Osobe s autizmom mogu imati poteškoće u identificiranju uloga pošiljalatela i primaoca kada razgovaraju s drugima. Zbog toga ponekad ne odgovaraju na pitanje koje im je upućeno jer nisu shvatili da su oni glavni sagovornik i da se od njih očekuje uzvrat. To može ostaviti utisak da ih razgovor ne zanima kada to nije slučaj – jednostavno nisu shvatili da je rečenica upućena njima.

Osobe s autizmom također malo komentiraju reakcije, odgovore i komentare svojih sagovornika. Oni ne daju informacije o svom nivou razumijevanja ili pogrešnog razumijevanja poruke i malo podupiru ono što drugi kažu podsjetnicima ili potvrdnim rečenicama. Komunikacija i društvene interakcije tada ostavljaju utisak da su jednosmjerne, a autistična osoba izgleda kao pasivni prijemnik. Oni mogu naići na poteškoće u odabiru relevantnih informacija između nekoliko ponuđenih u razgovoru i stoga imaju tendenciju da se previše razvijaju na temu kada joj kontekst ne odgovara ili, naprotiv, nije dovoljan. Mogu ponoviti istu informaciju nekoliko puta.

Osobe s autizmom imaju poteškoće u prilagođavanju stila komunikacije i/ili nivoa jezika. Mogu biti previše ljubazni ili formalni prema onima koji su im bliski. Pokretanje jezika može biti teško. Znati kako započeti interakciju zahtijeva napor misli i nije prirodno. Naročito je grupne razgovore teže razumjeti nego razgovore jedan na jedan. Čini se da u takvoj situaciji autistična osoba interwenira improvizirano, na teme koje nisu povezane s glavnim razgovorom ili nisu u skladu s razgovorom (npr., grupa je pričala o automobilima, zatim o vremenu sutra, i onda će autistična osoba postaviti pitanje o automobilima dugo nakon što se tema promijenila). Ako su grupni razgovori preteški za upravljanje, osoba se može povući i učestvovati malo ili uopće ne učestvovati.

Upotreba jezika je eholalična (ponavljanje riječi ili fraza koje su se prethodno čule i koristile manje-više prikladno u razgovoru) bez obzira na intelektualni nivo osobe. Eholalija može biti trenutna, ponavljanje riječi ili fraza koje je osoba upravo čula, ili može biti odgođena, riječ ili fraza se ponavlja kasnije, ponekad izvan konteksta. Autistični ljudi mogu koristiti riječi, fraze ili kompletne rečenice a da stvarno ne razumiju njihovo značenje. Oni mogu stvoriti iluziju jer su razumjeli opći kontekst, naprimjer koristeći određenu vrstu izraza kada je osoba tužna, ali ne razumiju nužno značenje korištenih riječi ili rečenica.

Razumijevanje i korištenje implicitnih pojmova ili insinucija također je složeno za autistične osobe i otežava komunikaciju i društvene interakcije.

Toliko je insinucija u svakodnevnom životu da neautistični ljudi ni ne shvaćaju koliko ih koriste. Autistični ljudi imaju pragmatičnu upotrebu jezika, pa su skloni da informacije uzimaju zdravo za gotovo. Ovo uzrokuje poteškoće u razumijevanju humora, insinucija ili bilo koje informacije na jeziku koji nije odmah dostupan i čije se značenje mora tražiti “iza” upotrijebljenih riječi.

Osobe s autizmom bez intelektualnih teškoća mogu vrlo dobro zakamuflirati svoje poteškoće u razumijevanju komunikacije i društvenih interakcija koristeći jak jezik i razrađeni vokabular. Nekima se na prvi pogled tehnika komunikacije (jezik) može činiti na vrlo dobrom nivou, ali iluzija nestaje u situaciji tokom razgovora jer postoji još mnogo elemenata koje treba uzeti u obzir.

Kvalitet jezika kod autističnih osoba

Ako se komunikacija i društvene interakcije razlikuju u korištenju među autističnim osobama te razlike nemaju uvijek negativnu vrijednost, bilo bi pojednostavljeno ovu komunikaciju doživljavati samo kao simptom ili disfunkciju koja se mora ispraviti. Autistična djeca mogu razviti bogat i značajan vokabular u vrlo mladoj dobi, koji uključuje složene tehničke pojmove (posebno u njihovom specifičnom području interesovanja). Upravo je ovaj razrađeni jezik naveo Hansa Aspergera da djecu koju je učio nazove “malim učiteljima”.

Budući da se razgovori autističnih osoba više zasnivaju na činjenicama i informacijama, intelektualni nivo razmjene može biti visok (u slučaju osoba bez intelektualnih poteškoća) i oni su strpljivi u objašnjavanju kako određeni koncept funkcionira. Kako usvajaju eholalni jezik (ponavljanjem), autistični ljudi brzo savladavaju različite akcente i različite strane jezike.

Hans Asperger je uočio ovu vrlo specifičnu upotrebu jezika koju su koristila autistična djeca te zaključuje da oni jednostavno nisu stvoreni da asimiliraju i uče znanje odraslih. To postaje jasno kada pogledamo jezičku produkciju djece s autizmom. Oni, a posebno darovita djeca među njima, nesumnjivo imaju poseban kreativan odnos prema jeziku. U stanju su da izraze svoje originalno iskustvo u originalnom jezičkom obliku. To se vidi u neobičnom izboru riječi za koje bi se moglo pretpostaviti da su potpuno izvan sfere ove djece.⁵

⁵ O tome vidjeti više u: Asperger 1944.

Zaključak

Komunikacija i društvena interakcija za osobe s višestrukim invaliditetom i autistične osobe više su prilika za razmjenu konkretnih i objektivnih informacija nego dijeljenje manje važnih i manje potrebnih informacija. Komunikacija osoba s invaliditetom može biti nedostatna na različite načine. Da bi se osobi pružila najbolja moguća podrška, potrebno je razumjeti njen način komunikacije te uvesti potrebne metode i alate. Kontinuirano kritičko traganje za novim naučnim, lingvističkim, psihološkim, komunikološkim metodama (uključujući i IT podršku), mora navesti stručnjake i istraživače da stalno i iznova prilagođavaju odabrano sredstvo komunikacije.

Neverbalna komunikacija je jezik za sebe, koji daje smisao postojanju pojedinca i njegovom odnosu prema svijetu koji ga okružuje. Dakle, kada se osoba ne uklapa u “norme” i izražava se na sebi svojstven način, nije poželjno sprječavati ga, nego raditi s tom osobom na njezinom unapređenju. Prepoznavanje i razumijevanje određene neverbalne komunikacije znači davanje osobi s invaliditetom vlastito postojanje i sredstva da izrazi svoje potrebe. To je pitanje poštovanja, uvažavanja, priznanja vlastitog postojanja i njegove lične snage.

Literatura

1. Asperger, H. (1944) Autistic psychopathy in childhood. U: *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*. Vol. 117, 76–136.
2. Attwood, T. (2007) *The complete guide to Asperger's syndrome*. London: Jessica Kingsley Publishers.
3. Eko U. (1973) *Kultura, informacija, komunikacija*. Nolit: Beograd.
4. Kanner, L. (1943) Autistic Disturbances of Affective Contact. U: *Nervous Child*. Vol. 2, 217–50.
5. Miković, B. (2023) Starateljstvo nad osobama kojima je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost i poštivanje ljudskog dostojanstva u praksi organa starteljstva – primjeri starateljske prakse Kantonalnog centra za socijalni rad Sarajevo. U: *Pravo i društvene vrednosti, Zbornik radova*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 229 – 258.
6. Roge, B. (2008) *Autisme comprendre et agir*. Pariz: Dunod.
7. Sefo, M. (2022) *Uvod u komunikologiju*. Sarajevo: Perfecta.
8. Vermeulen, P. (2013) *Comprendre les personnes autistes de haut niveau*, Pariz: Dunod.
9. Watzlawick, P., J. Beavin-Bavelas i D. D. Jackson (1967) *Some Tentative Axioms of Communication*. In *Pragmatics of Human Communication - A Study o Interactionals Patters, Pathologies and Paradoxes*, New York: W. W. Norton.